

Лариса Шевцова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри слов'янської і
германської філології та перекладу
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
lshevtsova@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6343-782X

Ольга Валенкевич,
здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
olgavalenkevych@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9583-6024

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК

У статті розглянуто проблему розвитку критичного мислення як засобу формування мовленнєвих умінь і навичок в умовах оволодіння українською та польською мовами в загальноосвітніх навчальних закладах України. Автори визначили, що серед основних завдань компетентнісного підходу до вивчення мов важливе значення має формування мовленнєвої компетентності на основі критичного мислення. Розвивати критичне мислення важливо як з погляду сприймання чужого мовлення (наприклад, аудіювання), так і на етапі створення власного тексту (зокрема, написання переказів і творів). Іншомовна освіта (наприклад, вивчення польської мови) ставить за мету навчити учнів сприймати інформацію, висловлену іноземною мовою під час безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, а також критично аналізувати почуте. Незважаючи на різні методичні підходи до вивчення української та польської мов, завдання розвитку мовлення на основі критичного аналізу залишається однаковим. Критичне мислення залучаємо на етапі визначення проблеми, ухвалення рішення, висунення аргументів, у процесі висловлення думки.

У статті проаналізовано методи роботи критичного мислення («Ментальну карту», «Карусель», «Ромашку Блума» тощо), акцентовано увагу на виборі методів і прийомів для формування комунікативної компетентності. У статті зроблено висновок про необхідність застосування в практиці роботи вчителів української та польської мов більшої кількості завдань з розвитку мовлення, розроблених на основі критичного мислення, що значно підвищить рівень володіння мовою та позитивно вплине на здібності учнів до осмисленого сприймання нового матеріалу. Іншомовна освіта ставить за мету навчити учнів сприймати інформацію, висловлену іноземною мовою під час безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, а також критично аналізувати почуте.

Лише добре розвинене критичне мислення зможе забезпечити вибір учнем корисної інформації на засадах особистісно орієнтованої моделі освіти, у якій реалізовується принцип дитиноцентризму.

Ключові слова: критичне мислення; розвиток мовлення; формування мовленнєвих умінь та навичок; методика навчання польської мови; методика навчання української мови;

компетентнісно орієнтована методика навчання мови; методи навчання.

Larysa Shevtsova, Olga Valenkevych. Rozwój krytycznego myślenia jako sposób kształtowania umiejętności językowych

Artykuł dotyczy problemu rozwijania krytycznego myślenia jako środka kształtowania umiejętności językowych w kontekście nauki języka ukraińskiego i polskiego w placówkach kształcenia ogólnego na Ukrainie. Autorzy ustalili, że wśród głównych zadań podejścia kompetencyjnego do uczenia się języków obcych duże znaczenie ma kształtowanie kompetencji językowych opartych na krytycznym myśleniu. Ważne jest rozwijanie krytycznego myślenia zarówno w zakresie słuchania wypowiedzi innych osób (np. słuchanie), jak i na etapie tworzenia własnego tekstu (np. pisanie parafraz i esejów). Edukacja obcojęzyczna (w szczególności nauka języka polskiego) ma na celu nauczenie uczniów odbierania informacji wyrażonych w języku obcym podczas bezpośredniej i pośredniej komunikacji międzykulturowej, a także krytycznej analizy tego, co słyszą. Pomimo różnych podejść metodologicznych do nauczania języka ukraińskiego i polskiego, zadanie rozwijania mówienia opartego na krytycznej analizie pozostaje takie samo. Krytyczne myślenie jest zaangażowane na etapie definiowania problemu, podejmowania decyzji, przedstawiania argumentów oraz w procesie wyrażania opinii. Artykuł analizuje metody krytycznego myślenia (Mapa mentalna, Karuzela, Stokrotka Blooma itp.), koncentruje się na wyborze metod i technik rozwoju kompetencji komunikacyjnych. W artykule stwierdza się, że konieczne jest stosowanie w praktyce ukraińskich i polskich nauczycieli języków obcych większej liczby zadań służących rozwojowi mowy opartej na krytycznym myśleniu. Edukacja obcojęzyczna ma na celu nauczenie uczniów odbierania informacji wyrażonych w języku obcym podczas bezpośredniej i pośredniej komunikacji międzykulturowej, a także krytycznej analizy tego, co słyszą. Tylko dobrze rozwinięte krytyczne myślenie może zapewnić, że uczniowie wybiorą przydatne informacje w oparciu o model edukacji skoncentrowany na osobie, który wdraża zasadę koncentracji na dziecku.

Słowa kluczowe: krytyczne myślenie; rozwój mowy; kształtowanie umiejętności mówienia; metody nauczania języka polskiego; metody nauczania języka ukraińskiego; nauczanie języka oparte na kompetencjach; metody nauczania.

Larysa Shevtsova, Olga Valenkevych. Development of critical thinking as a mean of language skills forming

The article deals with the problem of developing critical thinking as a mean of forming language skills in the context of learning Ukrainian and Polish in general education institutions of Ukraine. The authors have determined that among the main tasks of the competence-based approach to language learning, the formation of language competence based on critical thinking is of great importance. It is important to develop critical thinking both in terms of listening to other people's speech (e.g., listening) and at the stage of creating one's own text (e.g., writing paraphrases and essays). Foreign language education (in particular, learning Polish) aims to teach students to perceive information expressed in a foreign language during direct and indirect intercultural communication, as well as to critically analyse what they hear. Despite the different methodological approaches to teaching Ukrainian and Polish, the task of developing critical analysis-based speaking remains the same. Critical thinking is involved at the stage of defining a problem, making a decision, putting forward arguments, and in the process of expressing an opinion. The article analyses the methods of critical thinking (Mental Map, Carousel, Bloom's Daisy, etc.), focuses on the choice of methods and techniques for the development of communicative competence. The article concludes that it is necessary to use in the practice of Ukrainian and Polish language teachers more tasks for the development of speech based on critical thinking. Foreign language education aims to teach students to perceive information expressed in a foreign language during direct and indirect intercultural communication, as well as to critically analyse what they hear.

Only well-developed critical thinking can ensure that students choose useful information on the basis of a person-centred model of education that implements the principle of child-centredness.

Key words: *critical thinking; speech development; formation of speech skills; methods of teaching Polish; methods of teaching Ukrainian; competence-based language teaching; teaching methods.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У Концепції Нової української школи наголошується на необхідності розвитку в учнів критичного мислення як наскрізного вміння, що є підґрунтям для формування компетентностей і відповідних умінь та навичок. Це підтверджується в Державному стандарті початкової освіти і Державному стандарті базової середньої освіти, де наголошується на необхідності набуття учнями навичок критично мислити. Такий підхід до навчання важливий з погляду формування базових умінь та навичок. Важливо для учня розуміти, інтерпретувати, оцінювати нову інформацію, бачити шляхи її використання. Питанням аналізу критичного мислення займалися українські науковці В. Іванов, Г. Онкович, А. Литвин, Б. Потятиник, Г. Почепцов, В. Різун, В. Робак, А. Сулім, Т. Федорів та інші. На їхню думку, критичне мислення полягає у здатності особистості до об'єктивного оцінювання власних думок і старанної перевірки своїх рішень, що конче необхідно під час мовленнєвої діяльності [1].

У методиці навчання української мови розвитку мовлення за допомогою критичного мислення надається важливого значення. Про це читаємо у працях А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіної, О. Кучерук, М. Пентилюк та інших методистів [2]. Розвивати критичне мислення важливо як з погляду сприймання чужого мовлення (наприклад, аудіювання), так і на етапі створення власного тексту (зокрема, написання переказів і творів). З погляду НУШ, пріоритетним стає не просто оволодіння знаннями, вміннями і навичками, а розвиток компетентного мовця, його інтелектуальних і творчих здібностей, ціннісних орієнтацій [8]. Розвиток компетентного мовця, який критично оцінює набуту інформацію, є метою і результатом навчального процесу. В таких умовах навчання вчитель створює нове навчальне середовище, забезпечуючи індивідуалізацію навчання та соціалізацію особистості. Основними є потреби учня, враховуються його інтереси, індивідуальні здібності, передбачається індивідуальний розвиток. За таких умов розвиток критичного мислення набуває особливої ваги на всіх уроках шкільного курсу здобування знань.

Іншомовна освіта ставить за мету навчити учнів сприймати інформацію, висловлену іноземною мовою під час безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, а також критично аналізувати почуте [15; 16]. Лише добре розвинене критичне мислення зможе забезпечити вибір учнем корисної інформації на засадах особистісно орієнтованої моделі освіти, в якій реалізовується принцип дитиноцентризму.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. На думку іноземних (М. Ліпман, Д. Халперн, А. Кроуфорд, Е. Венди Саул, С. Метьюз, Дж. Макінстер та інші) та українських (Т. Полонської, О. Пометун, С. Терна, О. Ходаковської, О. Чуби та інших) учених, під критичним мисленням розуміємо здатність особистості аналізувати інформацію з позиції логіки, вміння приймати рішення та застосовані результати у розв'язанні різних життєвих проблем [11]. Отже, під критичним мисленням розуміємо не критику різних суджень, а раціональний підхід до обґрунтованих суджень і рішень. На думку С. Ганаби та О. Гриненко, критичне мислення є релевантним у реаліях постійно динамічної епохи, оскільки воно антидогматичне та заперечує авторитетність [4].

У методичній літературі поняття «критичне мислення» вперше введене американським психологом Бенджаміном Блумом у 1956 р. з трактуванням як мислення вищого рівня. Ідея поширилася в Європі та активно розроблялася в працях науковців (Дж. Дьюї, М. Ліпман, Р. Джонсон, Д. Халперн, Ч. Темпл, К. Баханов, О. Пометун, О. Тягло, С. Терно, О. Чуба, О. Бриніф'є та інші). Теоретичні засади критичного мислення висвітлені у працях К. Баханова, О. Пометун, С. Терна, О. Тягла, О. Удода.

У методиці навчання української мови різною мірою до питання критичного мислення в процесі комунікативної діяльності звертались Н. Бабич, О. Біляєв, О. Горошкіна [3], С. Єрмоленко, С. Караман, О. Кучерук, Л. Мацько, С. Омельчук, Н. Пашківська, М. Пентилюк, І. Хом'як, Г. Шелехова та інші вчені. У вивченні польської мови до цього питання звертались Г. Коморовська, Й. Русецьки, О. Думич, Р. Манько, Н. Лазірко та інші. Критичне мислення у навчанні української та польської мов є рушійною силою у процесі формування мовленнєвої діяльності учнів, що характеризується цілісністю, варіативністю, гнучкістю до застосування у різних ситуаціях спілкування.

Незважаючи на актуальність питання застосування критичного мислення у процесі формування мовленнєвих умінь та навичок, невирішеним залишається ряд питань, зокрема щодо розроблення вибору ефективних методів та прийомів такої роботи. Детальнішого розгляду потребує питання аналізу можливостей критичного мислення на різних етапах створення висловлювання.

Окреслення невирішених питань, порушених у статті. У зв'язку з необхідністю впровадження компетентнісного підходу в умовах НУШ, зокрема мовної та мовленнєвої компетентності, по-новому постає питання добору ефективних методів і прийомів, наукового підґрунтя формування цієї компетентності. Таке навчання будується на основі педагогіки партнерства, взаємної поваги, уваги до особистості учня, з метою подолання інертності мислення та переходу на якісно новий рівень стосунків учасників навчального процесу. Перенасичення інформаційного простору сумнівними фактами зумовлює необхідність зосередити увагу учнів на критичному аналізі нового матеріалу. Однак це такою ж мірою стосується і створення власних висловлювань. Адже створене висловлювання потребує самоконтролю, аналізу та осмислення вибору мовних засобів. Учні слід оволодіти рідною мовою, навчитися спілкуватися іноземними мовами, сприймати інноваційність у навчанні, бути готовим навчатися впродовж життя, оволодіти цілим рядом компетентностей (інформаційно-комунікаційною, культурною, громадянською, соціальною та іншими). У зв'язку з цим завдання вчителя полягає у виборі таких методів і видів роботи, які б допомогли учням віднайти раціональний підхід до обґрунтованих суджень і рішень. У такому аспекті питання критичного підходу до формування мовленнєвих умінь та навичок на уроках української та польської мов потребує доопрацювання.

Формулювання мети та завдань. Головною метою цього питання є окреслення теоретичного підґрунтя розвитку критичного мислення у процесі формування мовленнєвих умінь та навичок, визначення методичної бази, виокремлення теоретичних засад, педагогічних умов і завдань цього процесу, описання його можливостей на уроках розвитку мовлення. У зв'язку з цим поставлено *завдання*: 1) проаналізувати питання розвитку критичного мислення з можливим використанням його у навчальному процесі; 2) визначити можливості застосування критичного мислення у роботі з розвитку мовлення; 3) назвати методи, прийоми, форми такої роботи на уроках української та польської мов; 4) вказати на перспективи дослідження питання критичного мислення як засобу формування мовленнєвих умінь та навичок.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Критичний підхід до набутої інформації необхідний на різних етапах аналізу та створення тексту, ще у доборі інформації. Розвитку теорії критичного мислення, вивченню його особливостей надано уваги в галузі психолого-педагогічних наук [6]. Про це читаємо у працях науковців (Д. Брунер, Д. Клустер, М. Ліпман, П. Пінтріч, Д. Стіл, С. Уолтер, А. Фачоне та інших). Серед вітчизняних учених це питання піднімали Д. Вількеєв, О. Гарматій, О. Пометун, С. Терно, О. Тягло, С. Романова, О. Чуба, Л. Куземко, О. Ходаковська, Т. Яковенко та інші. До питання аналізу критичного мислення на уроках мови зверталися Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Козаченко, Т. Полонська, Т. П'ятничка, О. Ходаковська, М. Яцимірська та інші.

На думку Т. Полонської, до основних характеристик критичного мислення на уроках іноземної мови слід віднести: 1) самостійність – мислення стає критичним, тільки якщо воно

має індивідуальний характер; 2) постановку проблеми – критичне мислення часто починається з постановки проблеми, а її розв'язання стимулює критично мислити; 3) ухвалення рішення – закінчення процесу критичного мислення, тобто прийняття рішення, що дозволить оптимально розв'язати поставлену проблему; 4) чітка аргументованість – мисляча критично людина повинна усвідомити можливість декількох варіантів розв'язання проблеми, тому ця людина має підкріпити своє рішення переконливими власними аргументами, які доводять, що її рішення є вірогідними та оптимальним; 5) соціальність – людина перебуває в соціумі, тому вона свою позицію доводить у спілкуванні, а також поглиблює її або змінює [9]. Отже, критичне мислення залучаємо на етапі визначення проблеми, ухвалення рішення, висунення аргументів, у процесі висловлення думки в соціумі. В умовах Нової української школи важливим є формування наскрізних умінь, серед яких читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми тощо.

Висловлення думки пов'язане з етапами мовленнєвої діяльності [14]. На першому етапі відбувається орієнтування в умовах спілкування, усвідомлення мети мовленнєвого завдання. На другому етапі проходить планування мовленнєвої діяльності у формі внутрішнього програмування. На третьому етапі (реалізації) учень будує висловлювання, використовуючи намічені раніше мовні конструкції з довготривалого запасу пам'яті. На четвертому етапі відбувається контроль за виконаною діяльністю, усвідомлення помилок та їх викорінення. Аналогічно відбуваються й етапи критичного мислення учнів.

У психолого-педагогічній літературі (М. Векслер, О. Тягло, С. Воропай) говориться про чотири етапи формування критичного мислення в учнів: 1) актуалізація знань, виникнення інтересу до теми, визначення мети вивчення конкретного матеріалу; 2) обмірковування нової інформації, критичне читання та письмо; 3) роздумування або рефлексія, формування власної думки стосовно навчального матеріалу; 4) узагальнення й оцінювання інформації (проблеми), визначення способів її вирішення, оцінювання власних можливостей. Отже, можемо говорити про тісний зв'язок між критичним мисленням та мовленнєвою діяльністю, про необхідність врахування особливостей кожного розумового процесу. Критичне мислення як основа мовленнєвої діяльності визначає основні напрями добору мовленнєвих конструкцій, лексичного та фразеологічного матеріалу, синтаксичних одиниць тощо, необхідних у конкретній життєвій ситуації з урахуванням рівня готовності до спілкування адресата мовлення.

Ця робота будується на власне методичних та специфічних принципах: єдності мовлення і мислення, зв'язку усного і писемного мовлення, зв'язку роботи з іншими розділами, зв'язку з вивченням літератури та інших предметів. Слід сформувати вміння та навички: розуміти мовлення в різних ситуаціях спілкування, визначати тему і мету висловлювання, встановлення смислових зв'язків між мовними одиницями, розуміння тексту як завершеного мовленнєвого акту; досягати комунікативної мети, аргументувати висловлені тези, використовувати правила спілкування, мовленнєвого етикету; будувати висловлювання певного обсягу, добирати та впорядковувати необхідний мовний матеріал, розрізняти головний і другорядний матеріал, використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання, дотримуватися норм літературної мови, зберігати єдність стилю тощо. Нова концепція освіти пропонує також впроваджувати інтегроване та проєктне навчання. Це сприяє тому, що учні отримують цілісне уявлення про світ, адже вивчають явища з точки зору різних наук та вчать вирішувати реальні проблеми за допомогою знань з різних дисциплін. З огляду на це критичне мислення вкрай необхідне, адже воно допоможе зорієнтуватися у ситуації мовлення, провести змістовний аналіз навчального матеріалу.

Важливим є питання використання різних видів компетентностей у роботі з розвитку мовлення на основі критичного мислення, наприклад, текстотворчої, мовленнєвої та багатьох

інших. Текстотворчу компетентність науковці (Л. Мацько, Н. Перхайло та інші) трактують як системну властивість особистості, що виявляється у готовності текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення, індивідуально-особистісних характеристиках (особистісно-мотиваційний складник), у набутті досвіду текстотворення у різних комунікативних ситуаціях (когнітивно-діяльнісний компонент), передбачає емоційно-вольове регулювання текстотворчої діяльності (рефлексійно-оцінний компонент). Когнітивний підхід до навчання української та польської мов передбачає формування в учнів концептуальної та мовної картини світу водночас. Для мовної освіти вкрай необхідно сформувати національно-мовну та регіональну картину світу. Критичне мислення у цьому разі необхідне для аналізу різних комунікативних ситуацій для виявлення когнітивної діяльності, виявлення емоційного ставлення до текстотворення. Когнітивний аспект методики навчання української та польської мов стосується насамперед вибору й ефективного поєднання форм, методів, прийомів, засобів навчання, узгодженої діяльності вчителя-словесника та учнів. Оскільки мова як когнітивна складова психологічних процесів бере активну участь у формуванні мовленнєвої особистості, то когнітивна система мови виконує пізнавальну функцію, сприяє аналізу, узагальненню та упорядкуванню знань про навколишнє суспільство. Для структури мовної та мовленнєвої діяльності важливим є природний зв'язок мови і набутих знань. Цей процес без розвитку критичного мислення бачиться неможливим і безрезультатним.

Мовленнєва компетентність формується поступово, переходячи від ситуаційного мовлення до абстрактного [7]. У процесі шкільного навчання відбуваються суттєві зміни: 1) різко підвищується вольовий фактор мовленнєвої діяльності (учень говорить не тому, що його до цього змушують обставини); 2) увесь час, поступово збільшується обсяг монологічного мовлення (монолог у період навчання теорії мови – це переказ прочитаного, розповідь за сприйманням, спостереженням, розповідь по пам'яті, за уявленням); 3) у школі мова стає об'єктом вивчення (раніше учні нею користувались не задумуючись, не осмислюючи її структуру та закономірності, у школі учні дізнаються про існування слів, складів, звуків, букв тощо). Використання такого підходу можливе для створення атмосфери спільної діяльності вчителя-словесника та учнів, спрямованої на активізацію пізнавальної активності останніх, розвитку їх творчої самостійності, посилення відповідальності за результати навчання, посилення ролі знань як засобу практичного впливу, активізації мовленнєвої діяльності.

Розвиток мовлення на уроках української та польської мов відбувається за трьома напрямками: словникова робота (лексичний рівень), робота над словосполученням і реченням (синтаксичний рівень), робота над мовленнєвою діяльністю (рівень тексту) [5]. На вказаних рівнях слід застосовувати методи, прийоми, види роботи із залученням критичного мислення [13]. Опанування лексичним матеріалом без застосування критичного мислення втрачає очікуваний результат, унеможливорює вибір доцільного слова з синонімічного ряду, знівелює начення фразеологізмів тощо. На синтаксичному рівні осмислення вживання різних видів словосполучення і речення є можливим саме завдяки критичному мисленню. Робота над мовленнєвою діяльністю кропітка та довготривала, а можливості критичного мислення допомагають її прискорити, активізувати та оптимізувати.

До таких видів роботи відносимо «Ментальну карту», «Карусель», «Ромашку Блума», «Читання й письмо для критичного мислення», «Мозковий штурм» тощо. На основному етапі уроку розвитку критичного мислення методисти (Т. Полонська) рекомендують застосовувати метод «Ментальної карти (інтелект-карти, карти пам'яті, карти розуму, карти знань)» [12]. Суть полягає в зображенні інформації у графічному вигляді, використовується для мозкового штурму, творчого мислення, вирішення проблем, записування ідей, упорядкування інформації. Карта показує смислові, асоціативні, причинно-наслідкові зв'язки між поняттями або частинами навчального матеріалу.

«Ромашка Блума» – один з прийомів технології розвитку критичного мислення, система запитань, що ґрунтуються на таксономії Б. Блума, коли освітні цілі поділяються на когнітивні, психомоторні, афективні. Цей метод будується на основі роботи з текстом. Шість пелюсток –

шість запитань, які учні повинні правильно сформулювати, використовуючи наявний словниковий запас. Серед них повинні бути прості, уточнювальні, інтерпретаційні (пояснювальні), творчі, практичні, оцінні запитання.

«Карусель» – вправа, що спрямована на збір структурованої інформації чи роздум, який підводить до того, що учні самостійно складають короткий список ідей і запитань на певну тему. Учні працюють у малих групах, обмінюються ідеями та виступають з пропозиціями щодо поставленого питання. Також у них є можливість оцінювати спільно ідеї інших груп та використати їх як можливу основу для формування власних відповідей на запитання. У цій вправі учень змушений постійно розмовляти, активно використовувати власний словниковий запас, а також має можливість спостерігати над мовленнєвою діяльністю однокласників. Виконання такої вправи ґрунтується на застосуванні критичного мислення.

Серед методів, прийомів, видів роботи слід звернути увагу на «Читання й письмо для критичного мислення». В основі цієї роботи лежить конструктивна мисленнєва діяльність, у процесі якої інформація сприймається обдуманно, переосмислюється відповідно до поставленої мети, причому засвоюється найцінніша її частина [10]. Ця методика передбачає стадії навчання: 1) стадія виклику – в учнів пробуджується інтерес до нової теми, вони активізують набуті знання й уміння та прогнозують зміст нової інформації; 2) стадія обмірковування – відбувається робота з певним джерелом інформації, визначається новий матеріал, учні об'єднують нові ідеї з своїми власними; 3) стадія рефлексії – учні обдумують отриману інформацію, засвоюють набуті знання, закріплюють таким чином новий матеріал. Розвиток критичного мислення є тією рушійною силою, що допомагає зорієнтуватися на різних стадіях навчання, лежить в основі здобування знань.

Перелік методів, прийомів, видів роботи з формування мовленнєвих умінь та навичок на основі критичного мислення можна продовжити. Ефективними будуть «Мозковий штурм», «Класифікація ідей», вправа «30 секунд», «Факт і особиста думка», «Асоціація», «Кошик ідей», «Бортовий журнал» та багато інших. Активізація пізнавальної діяльності необхідна для критичного мислення, може бути використана на уроках розвитку мовлення української та польської мов у закладах загальної середньої освіти. Останнім часом діяльність учителів-словесників спрямована на пошук різноманітних форм та методів навчання на основі інноваційного підходу до навчання, що є неможливим без залучення критичного мислення як засобу такої діяльності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. У процесі проведеного дослідження підтверджено, що розвиток критичного мислення є невід'ємною складовою формування мовленнєвих умінь та навичок на уроках української та польської мови. З'ясовано, що саме застосування інтерактивних форм роботи, пов'язаних з критичним мисленням, симулює мовленнєву діяльність, підвищує пізнавальну активність, позитивно впливає на формування мовленнєвих умінь та навичок. Установлено, що це питання залишається недостатньо розробленим, тому пошук ефективних педагогічних технологій розвитку критичного мислення на уроках розвитку мовлення є й надалі актуальним. Перспективним залишається дослідження різних компетентностей (текстотворчої, мовленнєвої), застосування інноваційно-педагогічних технологій у питанні формування мовленнєвих умінь та навичок за допомогою критичного мислення, вивчення діагностики і корекції умінь учнів з урахуванням індивідуального рівня їх сформованості. Важливим для розгляду залишається питання добору мовного та мовленнєвого матеріалу з української та польської мов з погляду аналізу участі в ньому критичного мислення учнів.

Список використаних джерел та літератури

1. Гарматій О. Критичне мислення як ключова компетенція медіаграмотності. Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту». Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. С. 11–17.
2. Голуб Н. Б., Шелехова Г. Т., Ярмолюк А. В., Новосьолова В. І. Навчання української мови учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу. Посібник. Київ: Видавничий дім «Сам», 2017. 144 с.

3. Горошкіна О.М. Мета і завдання компетентісно орієнтованої методики навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту. Концептуальні засади компетентісного навчання української мови: збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті О. М. Біляєва. Київ: Наук. думка, 2019. С. 24–27.
4. Гриненко О.М. Технологія розвитку критичного мислення. Посібник. Слов'янськ, 2023. 57 с.
5. Козаченко О. М. Специфіка викладання і навчання польської мови україномовних мовців. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Випуск 1 (126). Серія: Педагогіка. Одеса. 2019. С. 23–28.
6. Кроуфорд А., Е. Венди Саул, Метьюз С., Макінстер Дж. Технології розвитку критичного мислення учнів. Переклад публікації проєкта «Читання і письмо для критичного мислення». За заг. ред. О. Пометун. Київ: Плеяди, 2006. 220 с.
7. Манько Р., Лазірко Н., Думич О. Аудіювання на уроках польської мови в основній школі: теоретичний аспект. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2022. №12-13 (квітень). С. 369–374.
8. Нова українська школа. Ключові новації в освіті. Новий закон України «Про освіту». <https://booklette.info-zakon-2018-press.pdf> (mon.gov.ua)
9. Полонська Т. Критичне мислення як технологія компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів 5-6 класів гімназії. Український педагогічний журнал. 2022. № 1. С. 70–79.
10. П'яничка Т.В. Мова, мовлення та мислення: теоретичні та практичні аспекти функціонування. Закарпатські філологічні студії. Випуск 30. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 171–176.
11. Терно С. Критичне мислення – середньовічна відсталість? Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2013. Вип. XXXVII. С. 301–306.
12. Ходаковська О. Впровадження методів критичного мислення на заняттях з іноземної мови. Поєднання інноваційних і традиційних технологій навчання української та іноземної мов як чинник забезпечення дієвості знань. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків: РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2017. С. 355–367.
13. Чуба О. Формування критичного мислення як психологічно-педагогічна проблема сучасності. Педагогіка і психологія професійної освіти № 3. Київ, 2013. С. 202–208.
14. Яцимірська М. Мислення – мова – мовлення: когнітивні та психологічні аспекти. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2002. № 453. С. 363–367.
15. Komorowska H. Sprawdzanie umiejętności w nauce języka obcego. Kontrola. Ocena. Testowanie. Wydawnictwo Edukacyjne Fraszka, Warszawa, 2002.
16. Rusiecki J. Rozwijanie sprawności słuchania ze zrozumieniem: podstawy teoretyczne i propozycje ćwiczeń. Języki Obce w Szkole. 1993. № (4). S. 296–303.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Harmatii, O. (2020). Krytychne myslennia yak kliuchova kompetentsiya mediahramotnosti [Critical thinking as a key competence of media literacy]. Zbirnyk statey Vosmoi mizhnarodnoi naukovometodychnoi konferentsii «Krytychne myslennia v epokhu toksychnoho kontentu». Kyiv: Tsentr Vilnoi Presy, Akademia ukrainskoi presy, 11–17. [in Ukrainian].
2. Holub, N. B., Shelekhova, H. T., Yarmoliuk, A. V., Novosiolova, V. I. (2017). Navchannia ukrainskoyi movy uchniv 5 klasu na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu [Teaching the Ukrainian language to 5th grade students based on the competence approach]. *Posibnyk*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Sam», 144. [in Ukrainian].
3. Horoshkina, O. M. (2019). Meta i zavdannia kompetentnisno oriyentovanoi metodyky navchannia ukrainskoi movy uchniv litseyu na rivni standartu [The purpose and tasks of the competence-oriented method of teaching the Ukrainian language to lyceum students at the standard level]. *Kontseptualni zasady kompetentnisnogo navchannia ukrainskoi movy: zbirnyk materialiv kruhloho stolu, prysvachenoho pamyati O. M. Biliayeva*. Kyiv: Nauk. Dumka, 24–27. [in Ukrainian].
4. Hrynenko, O. M. (2023). Tekhnolohia rozvytku krytychnoho myslennia [Technology for the development of critical thinking]. *Posibnyk*. Slovyansk, 57. [in Ukrainian].
5. Kozachenko, O. M. (2019). Spetsyfika vykladannia i navchannia polskoi movy ukrainomovnykh movtsiv [The specifics of teaching and learning the Polish language for Ukrainian speakers]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu im. K. D. Ushynskoho, 1 (126)*. Odessa, 23–28. [in Ukrainian].

6. Krouford, A., E. Vendy Saul, Metyuz, S., Makinster, G. (2006). Tekhnologii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv [Technologies for the development of students' critical thinking]. *Pereklad publ. proekta «Chytannia i pysmo dlia krytychnoho myslennia». Za zah. red. O. Pometun*. Kyiv: Pleyady, 220. [in Ukrainian].
7. Manko, R., Lazirko, N., Dumych, O. (2022). Audiyuvannia na urokakh polskoi movy v osnovnii shkoli: teoretychnyi aspekt [Listening in Polish language lessons in primary school: theoretical aspect]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauki»*, (12-13), 369–374. [in Ukrainian].
8. Nova ukrainska shkola. Kluchovi novatsii v osviti [New Ukrainian school. Key innovations in education]. *Novyi zakon Ukrainy «Pro osvitu»*. Retrieved from: https://BOOKLETTE_INFO-ZAKON-2018_PRESS.pdf (mon.gov.ua) [in Ukrainian].
9. Polonska, T. (2022). Krytychne myslennia yak tekhnologia kompetentnisno orientovanoho navchannia inozemnykh mov uchniv 5-6 klasiv himnazii [Critical thinking as a technology of competence-oriented learning of foreign languages for students of 5–6 grades of gymnasium]. *Ukrainskii pedahohichnyi zhurnal*, (1), 70–79. [in Ukrainian].
10. Pyatnychka, T. V. (2023). Mova, movlennia ta myslennia: teoretychni ta praktychni aspekty funkcionuvannia. *Zakarpatski filolohichni studi*, (20). Uzhhorod: Vyd. dim «Helvetyka». 171–176. [in Ukrainian].
11. Terno, S. (2013). Krytychne myslennia – seredniovichna vidstalist? [Is critical thinking a medieval backwardness?] *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*, (XXXVII), 301–306. [in Ukrainian].
12. Khodakovska, O. (2017). Vprovadzhennia metodiv krytychnoho myslennia na zaniattiakh z inozemnoi movy [Implementation of critical thinking methods in foreign language classes]. *Poyednannia innovatsiinykh i tradytsiinykh tekhnologii navchannia ukrainskoi ta inozemnoi mov yak chynnnyk zabezpechennia diyevosti znan. Materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv: RVV KHTEI KNTEU, 355–367. [in Ukrainian].
13. Chuba, O. (2013). Formuvannia krytychnoho myslennia yak psykholoho-pedahohichna problema suchasnosti [The formation of critical thinking as a psychological and pedagogical problem of modern times]. *Pedahohika i psykholohiya profesiinoi osvity*. Kyiv, (3), 202–208. [in Ukrainian].
14. Yatsymirska, M. (2002). Myslennia – mova – movlennia: kohnityvni ta psykholohichni aspekty [Thinking – language – speech: cognitive and psychological aspects]. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnik»*, (453), 363 – 367. [in Ukrainian].
15. Komorovska, H. (2002). Sprawdzanie umiejetnosci v nauce jezyka obcego. Kontrola. Ocena. Testovanie [Testing skills in learning a foreign language. Control. Rate. Testing]. *Vydavnictwo Edukacyjne Fraska*, Varshava. [in Polish].
16. Rusiecki, Y. (1993). Rozviianie spravnosci slukhania ze zrozumieniem: podstavy teoretychne i propozycie cvichen [Developing listening comprehension skills: theoretical foundations and suggestions]. *Jezyki Obce v Szkole*, (4), 296–303. [in Polish].

Статтю отримано 25.06.2024 року.

Прийнято до друку 02.08.2024 року.